

Müdimilik galjak eser: Omar Haýýamyň rubagylary

Category: Edebi makalalar, Goşgular, Kitapcy, Nukdaýnazar

написано kitapcy | 22 января, 2025

Müdimilik galjak eser: Omar Haýýamyň rubagylary Müdimilik galjak eser:

OMAR HAÝÝAMYŇ RUBAGYLARY

"1909-njy ýylda Londonda iki sany kitap taýýarlaýja dünýäniň iň gowy kitabyňy taýýarlamak tabşyryldy: Elbetde ol Omar Haýýamyň rubagylar ýygynyndan başga kitap däldi. Ýogsa-da birmahal Atlantik ummanynyň düýbünü boýlap gaýdan bu kitabyň biziň häzirki döwrümize ýetirýän täsiri nähilikä?

1912-nji ýylyň 14-nji aprel güni "Titanik" gämisi ummanyň düýbüne batanda, onuň iň gymmatly pidasy kitapdy..."

Bu jümleler asly liwanly arap bolan fransuz ýazyjysy Amin Malufyň 1988-nji ýylda neşir edilen "Samarkant" romanyndan alyndy.

Ýokarda ady agzalan kitap Gündogaryň XI asyryda ýaşap geçen

beýik akyldary Omar Haýýamyň "Rubagylarydy". Bu ýyggyndynyň köpsanly nusgasy baram bolsa, bu kitap ýeke-täk kitap bolup durýardy. Malufyň romanynda aýdylýanlaram şonuň hekaýatydy.

1900-njy ýyllaryň başynda Londonda ýaşaýan kitapçylar Jorj Satkliff we Frensis Sangorskiý dagy könedan dowam edýän kitap sahlama senetkärliğini gaýtadan janlandyrmaga çalyşýarlar. Olar kitabyň daşky sahlabynda ulanylan owadan bezegleri bilen hasam öňe saýlanýardy. Anri Sotheran atly kitapçy olardan deňi-taýy bolmadyk kitap satyn alypdy. Kitaba ujypsyzja pul tölenipdi. Dünýäniň iň gowy kitabyňy orta çykarmagy üçin kitapçylara aýk çek ýazylyp berildi.

Ikinji jahan urşundan öňki ýyllarda restoranlara, diş pastalaryna, hatda kart kagyzlaryna Haýýamyň ady dakylýardy.

Iki ýyla çeken azaply zähmetiň soňundan 1911-nji ýylda bejerip tamamlanan kitapda Elihu Wedderiň suratlary bilen bile Omar Haýýamyň rubagylaryna iňlis dilinde berilen teswirler ýerleşdirilipdir. "Beýik Omar" ady berilen kitap nepisligi sebäpli "Ajaýyp kitap" ady bilenem giňden tanalypdyr. Daşky öň sahlabynda nepis bezelen üç sany tawus guşunyň keşbi, arka sahlabynda bolsa grek saz guralynyň suraty çekilen kitapda münden gowrak ýakutdyr zümerret ýaly gymmatbahaly daşlar, baş mün parça deri, kümüş, şirmaýy, garaagaç bilen 600 sahlapalyk 22 karat altyn ulanylypdyr.

■ Beýik Omar

Sotheran kitap dükanynyň kitapçysy bu kitaby Nýu-Ýorka ugratmakçydy. Emma ol amerikan gümrüginin ep-esli derejede talap eden gümrük pajyny tölemekden ýüz dönderendigi üçin kitap yzyna – Angliýa gaýdyp geldi.

Mundan soň Gabriel Wells kitaby 450 sterlinge satyn alýar (kitabyň satuwa çykaranda iň pes baha 1000 sterling kesilipdi).

Wellsem kitaby Amerika ugratmakçy eken. Gynansak-da, munuň üçin haýyş edilen gäminiň kapitany kitaby äkitmekden boýun towlapdyr. Şonuň üçin 1912-nji ýylda Angliýadan Amerika ilkinji syýahatyna saýlanýan "Titanige" ýüz tutulýar. Kitap

gäminiň kapitanyňa tabşyrylýar. Ýöne gämi ýolda aýsberg bilen çaknyşyp heläkçilige uçraýar, kitabam gämi bilen bile ummanyň düýbüne çümüp gidýär. Emma kitabyň hekaýaty "Titanigiň" heläkçilige uçramasy bilen tamamlanaýmandyr. Birnäçe hepde geçensoň kitaby täzedan taýýarlan iki adamyň biri Sangorskiý täsin ýagdaýda gark bolup ölüpdir.

Satkliffiň inisi Stenli Breý bolsa kitabyň we "Beýik Omaryň" hatyrasyny dikeltmäge tutanýerlilik bilen ýapyşýar. Ol Sangorskiniň original çyzuwlaryny ulanyp alty ýyla çeken hunabaly zähmetden soň kitabyň täze nusgasyny taýýarlamagyň hötdesinden gelýär. Kitap ýörite gorag astyna alyp saklamak maksady bilen bankda goýulýar. Ýöne Ikinji jahan urşy ýyllarynda nemes faşistleriniň Londony bombalamagy bilen kitabam kül-owram bolýar.

Breý täzedan ýeňini çermäp kitabyň täze nusgasyny taýýarlamaga başlaýar. Ol ara salym berlip kyrk ýylyň içinde taýýarlanan adatdan daşary kitabyň näze nusgasyny Britan kitaphanasyna peşgeş beripdir. Ýogalandan soň Breýiň wesýeti bilen kitaphana bagyşlanan kitaby kitaphana baran islendik syýahatçynyň görmegi üçin elýeterlidir. Breý ölmeziniň öň ýany: "Batyl ynançlara ynanamok, emma tawus guşunyň bela-beteriň nyşanydygy aýdylýar" diýipdir.

Yazyjy Gilbert Kit Çestertonyň aýtmagyna görä, "Haýýamyň rubagylary "şu günüňi hoş geçir!" diýen pikiri öňe sürýär".

■ Omar Haýýam kim bolupdyr?

Ýogsa-da Omar Haýýamyň "Rubagylary" nämäni aňladýardy?

Sotheran kitap dükanynyň kitapçysyny we birgiden adamy jadylap taşlan bu täsin adam kimkä?

Omar Haýýam XI asyrda Eýranyň gündogar sebitinde ýaşap geçen astronom we matematikdir. Şol bir wagtyň özünde, ol edil Ibn Sina ýaly, beýleki eýranly akyldarlar ýaly şahyrçylykdanam oňat başy çykýardy. Onuň rubagylary birnäçe asyrlap klassyky pars edebiýatynda aýratyn ýer tutdy.

Bilesigelijilik aýratynlygy has ösen bolansoň Haýýam görer göze adaty görüňän ynanjy, o dünýä we ýaşaýşyň manysy ýaly

birnäçe hususda köp oýlanypdyr. Diniň agzyňy suwardyjy wadalaryna o diýen ynanyp barmaýsy ýaly, jennetdir dowzahy, hatda Hudaýyň mantygyna-da tankydy nukdaýnazar bilen seredýärdi. Haýýamyň ynanýan ýeke-täk bir zady bardy: olam şu dünýäniň ýaşaýsy.

Megerem ol ýaşan döwrüniň galagoply wakalary sebäpli (şol wagtlar türkmenleriň garamagynda bolan Eýran soňra araplaryň basybalyjylykly ýörişlerine uçrap, yzýany bilenem mongollar tarapyndan üstünde ýumurtga togalaýmaly boljak döwrüne garaşýardy) Haýýam ýaşaýsyň panylygyna, ölümiň gutulgysyzlygyna we şu günüň gadryny bilmegiň ähmiýetine gowy düşünişdi... Din ýa-da o dünýä baradaky aýdylýan gürrüňler onuň gulagyna gury takal bolup eşdilýärdi.

*Jennet, jähenneme giren ýok, köňül,
Gidip, o dünýäni gören ýok, köňül,
Umyt hem, gorky hem, meger, şondandyr,
Olardan bir nyşan beren ýok, köňül!**

Hayyam dünýäniň panylygyna haýpy gelmek bilen bir hatarda çelek doly meý we söwer ýar bilen wagtyňy hoş geçirmegi ündeýärdi.

Günbatarly ýazyjy-şahyrlaryň döredijiliginde eýranly şahyrlar hemişe diýen ýaly üns merkezinde bolupdyr. Mysal üçin, nemes şahyry Gýotäniň Hapyza, fransuz ýazyjysy Wolteriň Sagdy Şiraza haýran galmak bilen baş egişi ýaly, iňlis şahyry Edward Fisdjerald hem Haýýama uçursyz haýran galýardy. Ol Haýýam bilen gyzyklanyp başlamazdan öňem birnäçe eýranly şahyryň goşgularyny iňlis diline terjime edipdi. Emma onuň terjimeçilik işinde eden iş gowy işi "Rubagylar" boldy. Bu terjimeler asyl nusgasyna gaty bir ýakyn bolmasa-da, terjimeçi rubagylaryň ruhuny iňlis dilinde ýaňlandyrmagy başarypdy. Şonuň üçin Fisdjeraldýň adyna "Fisd0mar" diýip başladylar.

Ilkibaşda bu eser o diýen üns çekmese-de, soňabaka meşhurlygyň çür depesine çykdy. Londonda häzirem işlemegini dowam edýän Omar Haýýam adyndaky edebiýat kružogy XIX asyryň iň öňdebaryjy adamlarynyň üýşýän ýeridi.

"Rubagylar" William Morris ýaly suratkeşleriňem nijeme suratyna tema bolup hyzmat etdi.

◆ "Rubagylaryň" birnäçe wersiýasy ýaýrapdyr: olaryň biri Edmund Dýulakyň illýustrasiýalaryny öz içine alýardy.

◆ Edmund Josef Sulliwanyň "Rubagylar" üçin çeken illýustrasiýalaryndan birini Grateful Dead 1971-nji ýylda aýdym albomynyň sahabynda ulandy.

◆ Jon Ruskin "Rubagylara" baha berende "Häzire çenli okan eserlerimiň iň ajaýyby" diýipdi.

■ Haýýamyň geniallygy

Başga-da birnäçe suratkeş "Rubagylardan" täsirlenen illýustrasiýalar döretdi. Agata Kristiniň 1942-nji ýylda ýazan "Jenaýat resepti" ("The Moving Finger") atly romanynda Haýýama bagyşlanan jümleleriň bolşy ýaly, 1957-nji ýylda Golliwudyň önümçiliginde döredilen kinofilmde Haýýamyň ömri janlandyrylýar. 1960-njy ýylda amerikan aktýory Alfred Dreýk "Rubagylary" labyzly okaýar. 1967-nji ýylda Martin Lýuter King urşa garşy eden bir çykyşynda Haýýamyň bentlerinden mysal getirýär. 1950-nji ýyllarda "Rubagylar" şan-şöhratyň iň soňky menziline baryp ýetýär, şol ýyllar şahyryň rubagylary iň köp ýüzlenilen, iň köp epigraf alynan eserleriň başyny çekipdi. Haýýamyň poeziýasy wagtyň synagyndan bireýýäm geçdi. Eýranda Hapyz ýaly onuňam kitaplaryny her öýden tapmak mümkin. Fisdjeraldyň Haýýamdan eden terjimesi bolsa iňlis klassyky edebiýatynyň taryhyna hemişelik girdi. Häzir dünýäniň islendik dilinde Haýýamyň rubagylaryny okap bolýar.

Bir zada haýran galmazlyk mümkin däl. XI astrda ýaşap geçen bir akyldar baryp imperatrissa Wiktoriýa döwrüniň Angliýasynda, hem XX asyryň ortalarynda, hem biziň häzirki döwrümüzde nädip şeýle uly many-mazmuna eýe bolup bilýärkä?

Megerem bu, "Rubagylaryň wagtyň goýan böwedini aşan aýratynlygyndan we medeniýet, din, mezhep çygyrlaryndan belende göterlen umumyadamzat hakykatlary dillenýänliginden

gözbaş alyp gaýtsa gaýdýandyr.

Belki-de, Haýýamyň bentleri düşnüksizlikler bilen doly ugur-utgasyz dünýämizde öz ýazylan galagoply döwründäkisinden has uly mana eýe bolýandyr?..

Eger Omar Haýýam häzir diri bolsa, biziň ýaşap ýören şu telbe dünýämiz üçin şu aşakdaky bentden başga näme diýerdi öýdýärsiňiz?

*Bu pelek – köp ynsan ekip-biçmişdir,
Dert çekmek, gam iýmek peýdasyz işdir.
Eý, saky, durma, tiz maňa bada ber,
Meý içeý, geçenler gelip gitmişdir.*

Joobin BEKHRAD | BBC Culture

Terjime eden: Has TÜRKMEN.

* Rubagylar Atamyrat Atabayewiň terjimelerinden peýdalanyldy.
(Seret: Omar Haýýam "Rubagylar", Taýýarlan: Rahmet Gylyjow, Türkmen döwlet neşirýat gullugy, Aşgabat-2013). Edebi makalalar